

'WHAT WORKS'
ROTTERDAM EN STEDELIJKE VERNIEUWING

'WHAT WORKS'
ROTTERDAM EN STEDELIJKE VERNIEUWING

Verslag Breed Beraad gehouden op 13 en 14 februari 2004

Drs. H. Vuijsje

INHOUD

VOORWOORD	4
AGENDA	6
VERSLAG	9
DEELNEMERS	18
ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING	20
BESTUUR	24

VOORWOORD

Op vrijdag 13 en zaterdag 14 februari 2004 organiseerde de stichting Forum voor Stedelijke Vernieuwing een Breed Beraad over het thema 'Rotterdam en stedelijke vernieuwing'. Eerder al, begin februari 2002, had het Forum een Smal Beraad aan hetzelfde thema gewijd. Toen constateerden de deelnemers, onder voorzitterschap van Saskia Stuiveling, dat het economisch en sociaal niet goed ging met de stad. En ook ontbrak er een lange termijnvisie. Rotterdam, werd gesteld, dient in sommige opzichten bekeken te worden als een ontwikkelingsland binnen Nederland. En: "Het duurt jaren voordat de Schwung omhoog terug is." Zeker, er waren kansen voor de stad, maar de stad leek ze niet op te pakken.

Na afloop van het Smal Beraad beraadde het bestuur zich op een vervolg. De voorzitter wendde zich na de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2003 tot de burgemeester, de heer Opstelten. Zijn voorstel werd geaccepteerd. Er zou door het Forum een Breed Beraad worden georganiseerd waarbij de deelnemers werden uitgenodigd om vooral de kansen voor de stad te benoemen en aan te geven hoe deze te verzilveren. In overleg met wethouder Marco Pastors kwam een inhoudelijk programma tot stand en werd een lijst met uit te nodigen deelnemers samengesteld. Onderwijs, zorg en cultuur zouden als sectoren in de stedelijke economie worden opgevoerd die bij uitstek kansen boden. Zou een bijzonder gezelschap hierop zijn tanden willen stukbijten?

In de aanloop naar het Breed Beraad attendeerde de door Forum benaderde voorzitter, Alexander Rinnooy Kan, op het werk van de commissie Albeda. Haar uit november 1987 stammende rapport, getiteld 'Nieuw Rotterdam' en geschreven door Pim Fortuyn, beoogde "een modernisering van economie en samenleving in Rotterdam." Bedoelden we zoiets? Inderdaad, iets dergelijks, maar nu vijftien jaar later, zou het Breed Beraad een programma of opdracht voor alle Rotterdammers proberen te formuleren. Het bestuur overwoog vervolgens zelfs het opstellen van een manifest. De Amsterdamse publicist Herman Vuijsje werd benaderd voor het schrijven hiervan. Wat hij schreef is echter geen pamflet, wel een helder leesbaar verslag. Het bevat een lijst concrete aanbevelingen, die, onder het motto *What Works*, hier en nu ter hand kunnen worden genomen.

Pim Vermeulen, voorzitter

AGENDA

Rotterdam staat aan de vooravond van een volgende, uitdagende transformatie. De jonge stad heeft er vele gekend. Met schokken, lijkt het wel, verandert ze van een eenzijdig op haven en industrie gerichte werkstad aan de monding van de Nieuwe Maas in een veelzijdig georiënteerde productie- en consumptieruimte binnen de Zuidvleugel van de Randstad. Terwijl de transformaties in het verleden min of meer spontaan verliepen, werden ze na het bombardement van 1940, toen centrum en haven compleet opnieuw moesten worden opgebouwd, planmatig voorbereid. In cycli van tien jaren werd telkens een nieuw programma op de stad losgelaten met als doel haar weer iets completer te maken. Elke transitie riep trots bij haar bewoners op, maar wekte na afloop toch weer teleurstelling vanwege de onverminderde onvolkomenheid van de stad. Nog steeds lijkt Rotterdam vooral een belofte in zich te dragen. De laatste – planmatige - groeistuij was de ontwikkeling van de Kop van Zuid en de bouw van Prinsenland. Wat wordt de volgende fase in de ontwikkeling van de stad? Daarover gaat het volgende Breed Beraad van het Forum voor Stedelijke Vernieuwing, dat gewijd is aan de toekomst van Rotterdam.

De afgelopen decennia is het Rotterdamse straatbeeld ingrijpend veranderd. De middenklasse – toch al niet sterk ontwikkeld in Rotterdam – heeft de stad massaal verlaten. Net als in andere postindustriële steden bestaat een steeds groter deel van de stedelijke bevolking uit jongeren, studenten, jonge geëmancipeerde vrouwen, eenpersoonshuishoudens en allochtone gezinnen. Er is sprake van een demografische revolutie waarvan de gevolgen nog nauwelijks worden overzien. Weinig steden in Europa zijn op dit moment zo jong, vitaal, gemengd qua leefstijl en culturele achtergrond als Rotterdam.

Zeker, deze veranderende bevolkingssamenstelling is de oorzaak van een aantal hardnekkige, acute problemen in de stad. Maar tegelijk staat zij aan de basis van nieuwe, veelbelovende ontwikkelingen. In potentie althans. Een van de gevolgen van de demografische revolutie is bijvoorbeeld de vorming van een opmerkelijke jeugdcultuur. Terwijl de planmatige inspanningen om nieuwe economische sectoren aan de stad te binden slechts matig effect sorteren, doet deze jeugdcultuur, hoe onsamenhangend ook, de stad snel van karakter veranderen. In het straatbeeld in de eerste plaats, maar op termijn ook economisch.

Zo hangt de verjonging van de Rotterdams bevolking voor een niet onbelangrijk deel samen met het aantal studerende aan Rotterdams opleidingen, dat sterk groeit. Op dit moment zijn dat er al circa 90.000. De wijze waarop zij de stad gebruiken wijkt sterk af van die van andere bevolkingsgroepen. Horeca, cultuur en een intensief gebruik van de openbare ruimte doen het oude imago van werkstad vervagen. Ze zijn in staat een nieuwe economische drager voor de stad te creëren, waarvan anderen in de stad, maar ook het toerisme, kunnen profiteren.

De aard van de opleidingen versterkt dit effect nog eens. De opkomst van de fotografie, de architectuur, de dance en de grafische vormgeving bijvoorbeeld – brutaal op z'n Rotterdams en commercieel – wordt internationaal opgemerkt en kan alleen worden verklaard uit de jeugdige bevolkingssamenstelling, de kwaliteit van het onderwijs, de aard van de culturele instellingen en de experimentele, open sfeer in de stad.

Onderwijs en zorg vormen in de postindustriële stad belangrijke economische krachten. Dat geldt ook voor Rotterdam. In termen van werkgelegenheid zijn de beide sectoren in Rotterdam nu reeds prominent aanwezig. Zo biedt het nog betrekkelijk jonge Erasmus Medisch Centrum werk aan 9000 hoogopgeleide arbeidskrachten, de uit de jaren zeventig stammende universiteit en de in de jaren tachtig gefuseerde hogescholen zelfs nog meer: zij groeien en tellen op dit moment circa 20.000 hoogwaardige arbeidsplaatsen. De instituten genereren bovendien kennis die weer andere economische sectoren binnen de stad ten goede komt. Akkoord, lang niet al deze kenniswerkers wonen in Rotterdam, laat staan dat ze de stad intensief gebruiken of er leiding geven aan het maatschappelijke leven. Maar potentieel schuilt hierin een grote kracht.

De demografische verschuivingen in Rotterdam bieden aldus kansen. Maar de vraag is of die kansen wel voldoende worden benut. En of de condities worden vervuld die deze kansen helpen omzetten in concrete resultaten. Terwijl in de stad een omvangrijke creatieve klasse van jonge ingenieurs, technici, medici, architecten, advocaten, ontwerpers, kunstenaars, journalisten, wetenschappers en managers wordt opgeleid – een groep mensen met een onwaarschijnlijk productieve en culturele kracht – ontbreekt de synergie tussen de instituten, de woningmarkt, het beheer van de stad en de voorzieningen die deze klasse aan de stad kunnen binden. Het besef dat men deel uitmaakt van ketens die alleen als geheel de stad onder spanning kunnen zetten, ontbreekt. Het lijkt wel alsof men elkaar nog niet weet te vinden. Het is ook nog teveel onzichtbaar, onsamenhangend en al helemaal niet in een stedenbouwkundig verband met elkaar gebracht. Uitgerekend de jonge, groeiende, hoogopgeleide klasse vormt de sleutel voor toekomstige stedelijke bloei. Hoe kan deze klasse worden geactiveerd opdat alsnog synergie ontstaat?

En als deze productieve kant op orde is gebracht, wat moet er dan nog gebeuren aan consumptieve zijde?

Tegen deze achtergrond hield de stichting Forum voor Stedelijke Vernieuwing op vrijdagavond 13 februari en zaterdagmorgen 14 februari 2004 een Breed Beraad over het thema 'Rotterdam en stedelijke vernieuwing'. Tijdens dit beraad wisselde een breed samengesteld gezelschap van betrokkenen van gedachten over de hiervoor geschetste analyse en opgaven. Doel: te komen tot een concrete agenda voor de komende jaren, waardoor Rotterdam opnieuw een grote sprong voorwaarts kan maken.

VERSLAG

WHAT WORKS

Een winterochtend in Rotterdam, het uitzicht van de veertiende verdieping van het Westin Hotel is adembenemend. En zonder meer exotisch voor een Amsterdamer: de stad die daar in grijze nevels onder me ligt, is een echte stad. Eentje van staal en beton zo ver het oog reikt.

Ik weet dat Rotterdammers altijd willen 'opschieten'. En in Amsterdamse ogen doen ze dat ook. Amsterdam kijkt jaloers naar Rotterdam omdat ze daar van aanpakken weten. Niet wachten tot een of ander giga-plan klaar is, maar gewoon beginnen iets neer te zetten. Steeds als ik in Rotterdam ben, raak ik onder de indruk van de energie en bouwwoede die hier heersen: iedere keer dat je het station uitkomt, is alles weer anders. Vergelijk dat eens met de Prins Hendrikkade en het Damrak!

Toch ben ik hier omdat Rotterdam niet tevreden is over zichzelf. Rotterdammers kijken juist weer met een scheef oog naar Amsterdam, met zijn oude stadshart, dat identiteit biedt, en een rotsvast aanknopingspunt voor trots en eigenwaarde. En toegegeven - wat ze ook bouwen in Rotterdam, het blijft er altijd waaien als je dat station uitkomt. Is het dat gebrek aan herbergzaamheid dat verantwoordelijk is voor de geringe binding van studenten en andere jongeren aan Rotterdam? Dat is een van de belangrijke vragen die het thema vormen van deze tweedaagse bijeenkomst van het *Forum voor Stedelijke Vernieuwing*. Er zijn genoeg import-Rotterdammers die blijven hangen in de stad. Veel van hen komen uit het verre buitenland. Logisch toch, in zo'n internationale stad? Vroeger was dat ook al zo.

'Je zag er de yankees en Noren, Chinezen, een Fin of een Ier. Fransen, Japanners en Moren, daar had iedereen plezier.' Zo wordt het bezongen in *Op de Schiedamsedijk*, een liedje dat ik ken van de schitterende cd *Toen wij naar Rotterdam vertrokken*. Het wordt in onvervalst Rotterdams gezongen door Lisy Pires, van Kaapverdiaanse afkomst. Op dezelfde cd brengt een Spaanse flamenco-zanger *Ketelbinkie* ten gehore en een Turkse *Ali Cyaankali*. Deze verzameling odes aan Rotterdam uit de mond van immigranten kwam uit in 2001, toen Rotterdam zich nog trots presenteerde als multiculturele samenleving.

Een deel van die trots heeft sindsdien plaatsgemaakt voor verontrusting. Nu wordt met ongekende openhartigheid gesproken van een 'demografische winst- en verliesrekening'. Jaarlijks vertrekken er 30.000 mensen uit Rotterdam, vooral mensen die wat steviger in de samenleving staan, zoals afgestudeerden van de Erasmus Universiteit en de HBO-instellingen. En er komen er 30.000 binnen, vooral mensen die wat zwakker staan. Dat kan niet zo doorgaan.

In het actieprogramma *Rotterdam zet door* (2003) is de toon gezet: de leefbaarheid moet worden verbeterd door bestaande achterstanden te verminderen, maar ook door te zorgen dat er minder kansarmen naar de stad komen, waarbij de goede verstaander weet dat die kansarmen vooral allochtonen zijn.

Hoe uniek is Rotterdam?

Ook in andere opzichten zijn Rotterdammers bezorgd over de toekomst van hun stad. Vandaar deze Forum-bijeenkomst over 'Rotterdam en stedelijke vernieuwing'. Het is een 'breed beraad' met deelnemers van private partijen, van de gemeente en van buiten de stad. Dus ook Amsterdammers!

En uitgerekend een van die laatsten waagt het, de vraag te stellen of de geagendeerde kwesties eigenlijk wel zo specifiek Rotterdams zijn. Hebben we het niet over algemene problemen van de grote steden? Ook in Amsterdam gaan veel afgestudeerden de stad uit, zeker als ze een gezin hebben.

Er stijgt verontwaardigd gemompel op. Blijf met jullie rotpoten van onze rotproblemen af, lijkt de ondertoon. Veel mensen keren, als de kinderen de deur uit zijn, terug naar Amsterdam, klinkt het, met als retorische vervolgvraag: gebeurt dat ook in Rotterdam? Amsterdam heeft een evenwichtiger bevolkingsopbouw: de middengroepen zijn er veel beter vertegenwoordigd. Ook de *hotspot*-problematiek is in Rotterdam ernstiger dan in de hoofdstad. 'Je vindt bij ons nog straten met dichtgetimmerde ramen.'

Met instemming wordt geconcludeerd: 'Met Amsterdam en andere grote steden gaat het de goede kant op, in Rotterdam gaat het omlaag.' En dan te bedenken dat een paar problemen in de discussie nauwelijks aan de orde komen: de onveiligheid en de immigratie- en integratieproblematiek. Omdat het verwaarloosbare probleempuntjes zijn? Écht niet! Eerder moeten we aannemen dat deze problemen zo evident en levensgroot zijn dat het overbodig is er nog veel woorden aan vuil te maken.

Wel merkt iemand op dat dit breed beraad tevens een honderd procent 'wit' beraad is: rond de tafel zitten uitsluitend autochtonen. 'De gemeente is blijkbaar iets anders dan de gemeenschap.' Waarop iemand van de organisatie riposteert: 'We zijn niet correct, we hebben gekeken naar posities, niet naar etnische achtergrond.' Maar dan toch met een resultaat dat veelzeggend is over de doorstroming van allochtone Rotterdammers naar posities die ertoe doen.

Go south, young man

'Rotterdam is niet te filmen/De beelden wisselen te snel/Rotterdam heeft geen verleden/en geen enkele trapgevel.' Voor Jules Deelder wordt het ontbreken van een 'sociaal-culturele grachtengordel' ruimschoots gecompenseerd door de 'niet lullen maar poetsen' mentaliteit. Ook Amsterdammers waren daar een tijdlang gevoelig voor: in de jaren tachtig en negentig deserteerde een heel stel grachtenbeesten, ontwerpers, journalisten en intellectuelen uit Amsterdam naar de Maasstad. Toen zij naar Rotterdam vertrokken, lieten ze ons een beetje beteuterd achter in die ouwe stoffige grachtengordel van ons.

Het waren de jaren waarin Rotterdam naam maakte met zijn gedurfde stedelijke vernieuwing. Onder het motto *Het Nieuwe Rotterdam* kwamen allerlei ruimtelijk-economische projecten van de grond, waarbij overheid en bedrijfsleven vaak samen optrokken. 'Rotterdam was voor mij altijd de stad waar de vooruitgang tastbaar was. In de jaren zeventig nog vol zandvlakten, in de jaren tachtig compleet anders,' aldus een andere Amsterdammer. 'Er bestond toen een succesvolle combinatie van mecenas-achtige stadsbestuurders en allerlei andere types die zich daarmee verbonden. Optimisme en vertrouwen waren vanzelfsprekend.'

Maar nu? Het lijkt alsof dat nieuwe en zinderende een beetje is uitgewerkt. Het culturele klimaat hebben ze inmiddels in Rotterdam - maar waaien doet het er nog steeds. Daarom nemen heel wat van die cultuurmakers om vijf uur de wijk naar een woning buiten de stad.

'Leven en vooral werken in Rotterdam is zo prettig omdat je daarvoor niet bij een bepaalde *scene* hoeft te horen,' verklaart een van die nieuwe Rotterdamse creatievelingen zijn overkomst een paar jaar geleden. Maar nu, in 2004, kan hij voor zijn kind 'geen grijze, laat staan een witte school vinden' en constateert hij dat 'een aantal Rotterdamse wijken in verval is, sommige in vrije val.'

Het gaat bergafwaarts, beaamt een ander die te Amsterdam vaak zei 'Rotterdam' en naar de Maas gedreven kwam. 'Ik voel me twintig jaar in de tijd teruggeslingerd, naar het verloederde Amsterdam van de jaren tachtig.' Hij aarzelt niet om Rotterdam in het kielzog van de *NRC* 'de misselijke man van Nederland' te noemen. Kijk naar havensteden als Hamburg, Manchester en Kiel. Die zijn totaal 'verhipt' en vernieuwd. Maar Rotterdam lijkt nog steeds bezig met z'n wederopbouw.

Bevolkingssamenstelling: probleem of kans?

Is er dan werkelijk niks goeds meer over Rotterdam te zeggen? Dat hangt er maar van af hoe je het bekijkt. Op het 'smal beraad' dat in 2002 aan dit breed beraad voorafging, werd het voornemen uitgesproken niet meer te denken in termen van problemen maar in termen van oplossingen. Niet steeds hameren op de ongunstige lijstjes waarop Rotterdam bovenaan prijkt. Bekijk je het glas niet als half leeg maar als half vol, dan is Rotterdam ook een stad van kansen.

'We moeten de stad weer maken' - dat soort stoere taal wekt bij een van de deelnemers ergernis. 'Ik maak me ernstig zorgen omdat daaruit ook blindheid spreekt voor wat de stad al heeft. Rotterdam is de enige grote stad die er vorig jaar in slaagde zijn woningbouwproductie te halen: drieduizend stuks!' En ook in de zorg is Rotterdam een positieve uitzondering binnen de Randstad. Functies in de zorg en het hoger onderwijs worden allemaal vervuld. Horeca, gezondheidszorg, welzijn en cultuur zijn - hoewel nu nog klein wellicht - de grootste groeisectoren.

Nergens komt deze dubbelzinnigheid van problemen en kansen scherper naar voren dan op het gebied van de bevolkingssamenstelling. 'Het lukt ons te weinig om alle hoog opgeleide mensen die Rotterdam produceert, aan de stad te binden. Je hoort maar al te vaak: Als ik een leuke *opportunity* krijg, ben ik weg.' Een ander ziet 'de middenklasse uit de stad wegtrekken naar gruwelijke oorden waar je nog niet dood wilt worden aangetroffen.' Zo weinig bindt Rotterdam blijkbaar.

Logisch, klinkt het. Er zijn eigenlijk maar twee goeie woonbuurten: Hilligersberg en Kralingen - niet dan? Als je degenen die de stad verlaten vraagt waarom ze dat doen, antwoordt slechts tien procent: omdat ik weg wil uit Rotterdam. De meesten vertrekken omdat ze een grotere of zelfstandige woning willen, die in de stad niet beschikbaar is. Bovendien willen al die ex-studenten in bepaalde delen van de stad wonen, in de buurt van het centrum. Daar zijn nu onvoldoende kleine huurwoningen beschikbaar. 'We hebben dus fouten in de opbouw van ons woningbestand.'

Ook de bevolkingsgroepen die naar Rotterdam komen om er wél te blijven, inspireren tot uiteenlopende uitspraken, afhankelijk van de vraag of men het glas als half vol of half leeg beschouwt. De bevolking verjongt, verkleurt en verarmt meer dan die van andere grote steden, daarover bestaat redelijke overeenstemming. Maar die jonge bevolking is ook een kans. De socioloog Anton Zijderveld ziet die jongeren als een vruchtbare 'humuslaag'. Kijk bijvoorbeeld naar de Kaapverdisch/Rotterdamse muziek - die verovert de wereld.

Maar dat talent stroomt op een of andere manier niet door naar boven, wordt tegengeworpen. Hoog opgeleide allochtonen doen 't weliswaar prima op de arbeidsmarkt, maar maken niet meer dan vijf procent van dat segment uit. Rotterdam als emancipatiemachine dreigt te stokken.

Maar is dat wel zo? Zit die vrees niet deels tussen onze oren? Je kunt ook zeggen: *count your blessings*. 'Ik snuif hier nog steeds de pioniersgeest op. Een gemeenschap van grotendeels jonge mensen, allochtonen, mensen die in hun leven een breuk hebben meegemaakt. Als je het zo bekijkt zie je ook vooruitgang.'

Nog meer problemen, nog meer kansen

Ook op onderwijsgebied worden sombere ontwikkelingen gemeld, die door anderen weer van een relativerend PS worden voorzien. Het niveau daalt; leerlingen lijken minder slim te worden. Goeie scholen zijn moeilijk te vinden. 'Het Libanon lyceum loopt gigantisch terug, dat durft niemand te rapporteren. Zowel het aantal VWO-klassen loopt terug als het percentage autochtone leerlingen.'

Daarnaast kampt Rotterdam met de gevolgen van de hausse in schaalvergroting, die onpersoonlijke onderwijsfabrieken heeft voortgebracht. Iemand uit de onderwijswereld vertelt hoe hij nog niet zo lang geleden een plan maakte voor een concentratieslag in het basisonderwijs. 'Er zou een basisschool komen met achthonderd leerlingen. Niemand zag dat als een probleem. Integendeel: dit kon er nog bij, en dat, en dat ook.' Nu wordt daar heel anders over gedacht. 'Al die fusies zijn alleen maar voordelig voor het bestuur,' broemt een vertegenwoordiger van de gemeente. 'Dat ze de hele instelling door kunnen lopen zonder naar buiten te hoeven.'

Maar ho, bezweren anderen. Rotterdam is nog steeds een geweldige studentenstad, de derde van Nederland, met een uitstekend onderwijsaanbod. En kijk eens naar de instroom van de universiteit en de HBO-instellingen: een op de vijf eerstejaars is nu al afkomstig uit allochtone milieus!

Doe je trouwens wel recht aan de feitelijke ontwikkelingen als je steeds benadrukt dat het onderwijsniveau van de scholen omlaag gaat? 'Die neergang is niet de enige maat der dingen. Je moet ook opmerken dat voor veel mensen deelname aan het VMBO al een enorme sprong omhoog is, vergeleken bij hun ouders, die bijvoorbeeld uit Marokko komen en niet kunnen rekenen en schrijven. Je moet die twee dingen onderscheiden, dan kun je tegen die leerlingen zeggen: jullie doen het fantastisch, in plaats van: jullie zijn een probleem.'

Naast de bevolkingssamenstelling en het onderwijs- en kennisniveau, worden de economische situatie en de ruimtelijke ordening als probleemgebieden genoemd. De legendarische band van Rotterdam met het internationale bedrijfsleven dreigt te verzwakken. Economie en werkgelegenheid groeien in Rotterdam minder dan in andere regio's, de economische vernieuwing blijft achter en de arbeidsmarkt is evenmin een grote trekker.

In ruimtelijk opzicht kan er zowel in de stad als in de omgeving heel wat worden verbeterd. Rotterdam zou zich meer naar de Maas moeten wenden - met nog meer energie dan nu al geprobeerd wordt - en het functieverlies van de binnenstad moeten ombuigen. Zorg over de omgeving wordt verwoord door een van de import-Amsterdammers: 'Als ik met de kinderen ga fietsen, moet ik dertig kilometer verder om een koe te zien, en daarna weer dertig kilometer terug. Het lijkt Los Angeles wel, dat is in Nederland ongekend.'

Oplossingen: op zoek naar de jonge kosmopoliet

Van probleem naar oplossing - hoe komen we daar? Niet langs de weg van ideologie en alomvattende modellen, zoveel is duidelijk. Een jonge deelnemer aan het gesprek brengt het knap onder woorden: 'Mijn grootste zorg is dat ik de laatste paar jaar in opperste ideologische verwarring ben. Alle theorieën die ik ooit had over Rotterdam, zijn versplinterd. Moeten die naoorlogse wijken worden afgebroken en vervangen door Vinexlocaties? Moeten de "getto's" worden geïntegreerd of niet? Ik weet 't niet meer. Megalomaan mogen we niet meer zijn, hoe kan ik toch een warm gevoel voor de stad houden?'

Door gewoon een reeks goede ideeën te bedenken die niet te veel tijd kosten, is het onuitgesproken antwoord. Het gezelschap in het Westin Hotel zet zich tot het opstellen van een actieprogramma waarmee straks kandidaat-burgemeesters hun voordeel kunnen doen als het op verkiezingen aankomt. Het gaat dus niet om een blauwdruk voor een utopisch Rotterdam, maar om een serie concrete voorstellen die in een periode van drie, vier jaar voor elkaar kunnen worden gebracht.

Eerste en belangrijkste vraag is daarbij die van de bevolkingsamenstelling: hoe krijgen we de mensen hiernaartoe om te wonen, te werken en te blijven? Van de geopperde ideeën kan er één op grote bijval rekenen: 'verleid' woningcorporaties om hun bezit in de oude wijken aan individuele kopers van de hand te doen. Als mensen eenmaal een eigen huis hebben, gaan ze ook anders kijken naar de buurt en zich anders gedragen. Dan krijg je vanzelf meer sociale cohesie en *gentrification*.

Volgens huisvestingsvertegenwoordigers liggen hier goede kansen. Kansen om de woningen daadwerkelijk te verkopen: 'Van onze huurders heeft zeventig procent voldoende geld om de woning te kopen.' En kansen om er het soort mensen in te krijgen dat je graag in Rotterdam wilt hebben of houden: 'Voorzover we nu al huurwoningen verkopen, blijken vooral mensen geïnteresseerd die gewend zijn aan Rotterdam, dus mensen die er hebben gestudeerd of als starter begonnen zijn.'

Er is ook veel adhesie voor het idee om meer 'stedelijke woonmilieus met grondgebonden woningen' te ontwikkelen. Meer wijken met de allure van Hilligersberg en Kralingen dus, waaraan nu zo'n groot tekort bestaat. Op die manier kun je het soort mensen aantrekken waarvan Rotterdam het in de toekomst moet hebben: 'de jonge kosmopoliet.'

Dat klinkt goed, die jonge kosmopoliet. Eenmaal in de discussie opgedoken keert hij nog vaak terug. Jeugdige en globaal ingesteld, kan hij de wereldhaven weer in de versnelling krijgen. Maar er worden ook waarschuwend vingers geheven: die jonge kosmopoliet moet geen modieuze bevolking worden. 'In de jaren zeventig was het motto: bouwen voor de buurt. Daarna kwam de focus op de middenklasse te liggen. En nu is het dan de jonge kosmopoliet. Maar die middenklasse dan? Je moet niet de andere groepen vergeten. Je moet zorgen dat die middenklasser in de stad blijft. En het gevoel krijgt dat ie misschien wel een jonge kosmopoliet is.'

Al te veel aandacht voor het lied van de kosmopoliet kan er ook toe leiden dat het zicht op de werkelijkheid een beetje verdwijnt. 'We kunnen wel mikken op die kosmopolieten, maar we hebben wel een paar honderdduizend van die anderen. Het is kletsboek om het steeds te hebben over mensen aantrekken - we moeten mensen houden! We hebben een enorme kweekvijver: je bent jong en je moet wat willen met de stad.'

Maar dan moet de stad ook iets willen met die jongeren. Dat werd al geconstateerd in het verslag van het smal beraad van februari 2002: als het beleid wordt afgestemd op het aantrekken van nieuwe Rotterdammers door het bouwen van wervende woonmilieus, zal dat tientallen jaren vergen. Keer het om en beschouw die tachtig procent minder draagkrachtigen als een groep waar kansen liggen. Zij zijn en blijven de dragers van het stedelijk leven en een groot deel van de stedelijke economie.

Ondernemerschap: breng de 'linten' weer tot leven

De discussie over het actieprogramma ter verbetering van het ondernemerschap sluit hier naadloos op aan. Rotterdam kende een traditie van kleine en middelgrote ondernemers, geworteld in de buurten. De laatste tijd is die traditie verwaterd, onder andere door de schaalvergroting.

Ook dit probleem werd al onderkend op het smal beraad. De 'grote' economie van Rotterdam - haven en petrochemische industrie - ligt niet in het verlengde van de stadseconomie. Alleen de afgeleide

havengelieerde bedrijvigheid (zoals advocaten- en verzekeringskantoren) en kleine importfirma's vervullen een rol in het stedelijk weefsel. De grote economie kent gemiddeld genomen een afkalvende werkgelegenheid; de kleine economie een groeiende.

Hoe kunnen we die groei aanmoedigen? Door de stad ontvankelijk te maken voor het kleine ondernemerschap. Breed onderschreven idee: maak 'A-zones', waar ondernemers speciale mogelijkheden krijgen op juridisch en fiscaal gebied. Maak daar voor starters en kleine ondernemers goedkope en grote ruimtes waar ze aan het werk kunnen in een sfeer van vrijheid. 'Je zou daar heftig moeten dereguleren, bij wijze van spreken alleen verbieden om met explosieven te werken.' Dus niet subsidiëren maar faciliteren.

Maak zulke A-zones niet alleen in de Waalhaven maar ook in de 'linten' van de oude wijken. Die kunnen zo hun economische belang - en hun sociale functie - terugkrijgen. Breng koppelingen aan tussen deze broeinesten van economische activiteit, het HBO en de universiteit.

Creativiteit terug naar de stad

Rotterdam heeft een universiteit. Rotterdam herbergt twee landelijke dagbladen. Maar in het Rotterdamse straatbeeld speur je tevergeefs naar studenten en journalistencafés. Dat is zonde - ook voor de gedachtewisseling over het gewenste aanzien van de stad, die volgens sommigen nauwelijks leeft onder Rotterdammers. Studenten, journalisten en dergelijk volk zijn geneigd tot tegenspraak. Het mooiste zou het zijn als je ook nog alfa's had rondlopen. 'Alfa's die kletsen, die zeuren en die doen niks... dan krijg je vanzelf weerstand en debat.'

Alfa-faculteiten ontbreken voornamelijk aan de Erasmus Universiteit, maar we zouden al een heel stuk verder zijn als de universiteit naar de binnenstad werd verplaatst. Dit voorstel oogst zoveel enthousiasme dat het ter plekke wordt uitgewerkt. Het College van Bestuur kan naar het PTT-gebouw aan de Coolingsingel. De Laurenskerk wordt aula en de oude warenhuizen aan de Hoogstraat kunnen onderdak bieden aan de gammafaculteiten.

Moet je eens kijken wat een oppepper dat ook voor de ruimtelijke inrichting van de binnenstad zou zijn. 'Die oude warenhuizen staan nu met hun kont naar de stad. Je kunt er een Quartier Latin-achtig gebied van maken.' En als we dan toch bezig zijn, sluit de Rotte dan weer aan op de Maas, zodat het riviertje weer zichtbaar wordt in de oude stadsdriehoek. Dan komen die alfa-faculteiten er ook wel - die horen immers typisch thuis in zo'n omgeving.

Geld hoeft geen probleem te zijn: 'Je kunt de verhuizing van de universiteit naar de binnenstad betalen uit de grondwaarde van het bestaande Woudenstein.' Ook de NRC en het AD moeten naar de binnenstad terugkeren, maar wie dat zal betalen blijft voornamelijk in het ongewisse.

Onderwijs en zorg: ruimte voor een Rotterdamse aanpak

Waar het gaat om het functioneren van nationale arrangementen, openbaart zich in de discussie een opmerkelijke onderstroom. Er klinkt een nauw verholen aandring door tot een soort *status aparte* voor Rotterdam: we moeten af van de nationale aanpak, we moeten in Rotterdam dingen kunnen doen die ze elders níét doen. Op gebieden als onderwijs en zorg zou het rijk allerlei taken moeten loslaten.

Volgens een vertegenwoordiger van de gemeente gaat het die kant al op. 'Met het *Rotterdam zet door*-verhaal zijn we bij het rijk al aan het bereiken dat in Rotterdam andere regels gelden dan in de rest van het land. Je krijgt dan een uitzonderingspositie en dat vind ik aardig.'

De meeste aanwezigen delen dat standpunt. Op het gebied van onderwijs en zorg worden vooral die ideeën onderschreven die aansturen op een onafhankelijke en onbuigzame Rotterdamse aanpak. Laat de stad zijn eigen taken vormgeven op het vlak van basiszorg en elementair onderwijs. Dan kan er beroepsonderwijs worden opgezet met strenge leraren en verplichte stages. Eerherstel voor vakmanschap, en na het behalen van het diploma dóór naar zo'n fiscaal voorkeursgebied. Daarnaast kun je denken aan een eigen, strengere vorm van leerplicht, met sancties die zo nodig ook worden uitgevoerd.

Bestuursstijl: weg met de deelgemeente, leve de stad

Rotterdam kan niet voor zichzelf beginnen, maar wel proberen zichzelf uit het moeras te trekken door een assertieve vorm van stadsbestuur. Zulke ideeën staan haaks op de Nederlandse politieke cultuur van de laatste tijd, waarin het geloof in een maakbare samenleving tot een minimum is gedaald. Onafhankelijk en consequent overheidsingrijpen vereist dus een 'ongehoorde bestuurskracht'. Hoe die op gemeenteniveau te organiseren?

Eén oplossing wordt met opmerkelijke eensgezindheid aanbevolen: concentreer de politieke besluitvorming op het niveau van de stad of de stadsregio. Leve de stad, weg met de deelgemeente! We hebben nu wel genoeg 'democratietje gespeeld in ruimtes kleiner dan deze.' Heb je voor de verbinding met concrete problemen die politieke decentralisatie eigenlijk wel nodig? Misschien moet je méér eenheden hebben, maar dan zonder dat politieke circus erbij.

Bovendien hebben veel deelgemeenten een vorm en een schaal die ongunstig zijn voor hun herkenbaarheid. Hun grenzen zijn niet 'organisch' getrokken. Zoek liever naar logische deelgebieden met een echt gemeenschapsgevoel. En hou het daarbij klein. Organiseer op het niveau van de buurt of zelfs de straat. Dan krijg je ook veel simpeler overlegstructuren. Kleine initiatieven kun je met weinig mensen bedisselen.

Eén begrip duikt steeds weer op achter deze gedachten over de wijze en het niveau van lokaal openbaar bestuur: *accountability*. Deelgemeenten staan wel dicht bij de mensen, maar kunnen nauwelijks scoren omdat ze gebruik moeten maken van gemeentelijke diensten waarop ze nauwelijks vat hebben. 'Je staat voor lul als deelgemeentebestuur, want je krijgt wel dat ongenoegen op je af maar je hebt niet iemand die echt aansturend bevoegd is.'

Om daarin verandering te brengen zou je in ieder deelgebied een accountmanager kunnen aanstellen die verantwoordelijk is voor het functioneren van de ambtelijke diensten (waarbij wel weer nieuwe problemen opdoemen, zoals de vraag in hoeverre je die diensten dan moet opknippen). Je krijgt dan dus kleine eenheden met een duidelijke accounthouder.

Waarbij wordt aangetekend dat die verantwoording niet alleen tegenover de lokale bewoners moet worden afgelegd, maar ook tegenover het centrale stadsbestuur. De accounthouder moet ook aanspreekbaar zijn op thema's die niet uit de bevolking zelf komen. Hij moet duidelijk worden aangestuurd door het stadhuis en thema's van bovenaf vertalen naar de mensen toe.

Op die manier kan het stadsbestuur ook beter waarmaken wat het op bestuurlijk gebied in het vooruitzicht heeft gesteld: meer efficiency, meer binding met degenen die bestuurd worden en keiharde verantwoording op basis van duidelijk meetbare *targets*. Met die nieuwe bestuursstijl wil Rotterdam zich spectaculair onderscheiden van de rest van Nederland; het is bijna een 'merk' geworden. Maar functioneert het ook zoals bedoeld? Is de Rotterdamse 'revolutie' van 2002 echt de aanzet tot een nieuwe bestuurlijke stijl, of blijven we steken in een soort opriscurus? Nu de wittebroodsweken achter de rug zijn, wordt het zaak te vermijden dat het nieuwe elan terugzakt naar *business as usual*. Misschien kan een bestuurstechnisch arrangement in de vorm van zo'n accountmanager daarbij helpen.

De voorkeur voor een krachtadig openbaar bestuur houdt overigens niet in dat ook de beleidsuitvoering top-down en langs ambtelijke weg moet plaatsvinden. Integendeel, de traditionele directieve pretentie van de gemeente Rotterdam mag best een tandje lager. 'Een politieke daad zou ook kunnen zijn: we treden terug, maar we zoeken wel anderen die die rollen op zich gaan nemen.'

Misschien kan dat zelfs niet anders, nu 'aan het beschavingsniveau van de stad steeds hogere eisen worden gesteld.' Het is handig om dat aan te pakken op het niveau 'waar je nog mensen tegenkomt', bijvoorbeeld de school. Da's beter dan via het openbaar bestuur. Een daadwerkelijk voorbeeld wordt geleverd door de woningcorporaties: die gaan steeds meer publieke taken uitoefenen. 'Bij het beheer van de buitenruimte zijn onze buurtmeesters al haast de voorschakel van de wijkagent als het gaat om schoon, heel, veilig en leefbaar houden,' meldt een betrokkene. 'Hetzelfde geldt voor begeleid wonen.'

Waarbij zich dan wel de vraag aandient: hoe zit het dan met die *accountability*? Hoe verhoudt het optreden van de corporatie zich tot de verantwoordelijkheid van de *accountable manager*? Dat is geen loze vraag, want een corporatie heeft deels andere belangen dan het openbaar bestuur.

Een project dat de wijken ontstijgt

Rotterdam kent een hele reeks stedelijke projecten met een economische en sociale uitstraling, constateert het verslag van het smal beraad van 2002. Ze bestrijken elk een eigen gebiedje, zoals de Kop van Zuid, Parkstad en de Noordrand. Maar bestaat er ook een inspirerende totaalvisie?

Ook deze vraag wordt overgenomen door het breed beraad. De nieuwe stijl van het college is, zich meer te richten op de wijken. Daar hoort bij dat je 'heel erg afdaalt' en veel oog hebt voor de korte termijn. In veel opzichten is dat een verstandige, ja broodnodige aanpak, maar dat geldt niet voor de herstructureringsopgave. Die zou je meer vanuit de centrale stad moeten bekijken. Dat is een kwestie van nuchter inzicht, maar ook van 'stadspsychologie'.

Op ieder moment in de geschiedenis van de stad moet er een plan zijn dat de wijken ontstijgt, een project waarmee iets essentieels wordt toegevoegd. Dat geeft *schwung* en nieuw elan, een perspectief op de toekomst. Destijds was *Het Nieuwe Rotterdam* zo'n centrale vernieuwende gedachte. De komende jaren zou *Stadshavens Rotterdam* dat kunnen zijn - de revitalisering van het Waalhaven/Merwehaven/Eemhavengebied. Je kunt zo'n project niet in één keer realiseren, maar dat is helemaal niet erg. Dan kan het tien jaar lang die enthousiasmerende rol spelen.

Je hebt dan, wordt ook opgemerkt, meteen een plek waar Rotterdam 'zijn modernistische obsessies kan botvieren'. Als alle bouwlust op één richtinggevend project wordt geprojecteerd, heb je meteen een 'grote-planneventiel'. Daarmee verschaft je de stad over de hele linie gesproken juist 'bouwrust'.

Een stad met ballen - maar is dat genoeg?

'Rotterdam is van de vier grote steden de enige stad met ballen,' brengt iemand naar voren. Da's ferme taal, in overeenstemming met het beeld van de stoere havenstad waar men 'niet lult maar poetst.' Een eeuw lang was Rotterdam een internationale, open stad met een niettemin vrij homogene bevolking. Het bijbehorende zelfbeeld was bepaald door een sterk lokaal gewortelde 'arbeideristische' traditie.

De laatste decennia staat dat zelfbeeld onder druk doordat niet alleen Rotterdam maar de hele wereld 'internationaler' geworden is. In een wereld van globalisering, netwerkvorming en grootscheepse immigratie is het niet meer voldoende een 'stad met ballen' te zijn. Zelfverzekerdheid kan niet meer worden ontleend aan de kolenschap, maar aan het toetsenbord. Rotterdam moet vooral een stad met *brains* worden.

Maar hoe houd je de brains binnenboord in een wereld die *footloose* is, waar steeds meer activiteiten op iedere willekeurige plek kunnen gebeuren? Rotterdam moet zich ook profileren als een leuke, enerverende, veilige en mooie stad. Veroveren - heroveren - wat steden als Amsterdam van oudsher hebben. Dat is een hele klus volgens de deelnemers aan dit breed beraad. 'Processen in Rotterdam zijn zelfs heftiger en deprimerender dan revitaliseringsprocessen in Britse mijnsteden,' aldus een recente import-Rotterdammer. Om te vervolgen: 'Daardoor ontstaat een allergie die in mijn geval eerder aanzet tot dadendrang dan tot frustratie.'

Waarmee hij blijk geeft van een snelle acculturatie aan het Rotterdamse. Ook in het *brains*-tijdperk blijft de traditie van niet lullen maar aanpakken van grote waarde. 'Rotterdam is een soort *come-back kid*. De stad heeft het vermogen om steeds weer terug te komen als dat bijna onmogelijk lijkt. Dat dwingt verbazing en bewondering af.'

Nuchterheid en veerkracht verdragen zich slecht met grote woorden en alomvattende plannen. Daarom lijkt het passend dat de oogst van dit breed beraad niet bestaat uit een bevlogen pamflet of een Verklaring van Rotterdam, maar uit een lijstje. Een lijst concrete aanbevelingen, die, onder het motto *What Works*, hier en nu ter hand kunnen worden genomen:

- * 'Verleid' woningcorporaties om hun bezit in de oude wijken aan individuele kopers van de hand te doen.
- * Ontwikkel meer stedelijke woonmilieus met grondgebonden woningen - wijken met de allure van Hilligersberg en Kralingen.

- * Maak 'A-zones', onder andere in de oude buurtlinten, waar starters en kleine ondernemers speciale mogelijkheden krijgen op juridisch en fiscaal gebied. Breng koppelingen aan tussen deze broeinesten van economische activiteit en het hoger onderwijs.
- * Verplaats de universiteit naar de binnenstad.
- * Ook de NRC en het AD moeten naar de binnenstad terug.
- * Laat Rotterdam zijn eigen taken vormgeven op het vlak van basiszorg en elementair onderwijs. Dan komt er bijvoorbeeld ruimte voor beroepsonderwijs met strenge leraren en verplichte stages, en een eigen, strengere vorm van leerplicht, met sancties die zo nodig ook worden uitgevoerd.
- * Concentreer de politieke besluitvorming op het niveau van de stad of de stadsregio. Organiseer de uitvoering via logische deelgebieden met een echt gemeenschapsgevoel, en hou het daarbij klein. Dus leve de stad, weg met de deelgemeente, leve de buurt en de straat!
- * Stel op buurniveau een accountmanager aan die verantwoordelijk is voor het functioneren van de ambtelijke diensten.
- * Wees als lokale overheid niet bang om terug te treden als de uitvoering beter kan gebeuren door andere partijen, zoals scholen en woningcorporaties.
- * Stedelijke herstructurering is te belangrijk om aan decentrale organen over te laten. Er moet altijd een plan zijn dat de wijken ontstijgt, een project waarmee iets essentieels aan de stad wordt toegevoegd. De komende jaren zou *Stadshavens Rotterdam* dat kunnen zijn.

DEELNEMERS

Mw. ir I.M. Bakker	Ministerie van VROM
J.B.M.V. Benraad	Stadswonen
Ing. J.Th. Blok	ERA Bouw / Forum SV
Mw. A.M.W. Bodewes	Anke Bodewes Makelaardij
Ir H.G.J. van den Born	KCAP
Drs A.Th. van Delden	Ministerie van VROM / Forum SV
Prof. ir A.H. Geuze	West 8 landscape architects & urban planners
P. van der Gugten	Proper-Stok Woningen
N. Haasbroek	Journalist
Dr J.J.M. Hemel	Academie van Bouwkunst / Forum SV
Prof. dr L.A. de Klerk	Universiteit van Amsterdam / Forum SV
Drs M.G. Kromwijk	WoonbronMaasoevers
Prof. drs M.H. Meijerink	Erasmus Medisch Centrum
Mr I.W. Opstelten	Gemeente Rotterdam
Drs M.G.T. Pastors	Gemeente Rotterdam
Mw. drs A. van Popta-Kwant	Albeda College
Ir A. Reijndorp	Reijndorp Onderzoek en Advies
Dr A.H.G. Rinnooy Kan	ING Groep
Drs C.W. van Rooijen	Erasmus Universiteit Rotterdam
Prof. drs P.J. Scheffer	Universiteit van Amsterdam
Mw. ir M. Schoenmakers	Gemeente Rotterdam
H.J. Schoo	Weekbladpers Tijdschriften
Ir J. Schop	ROC Zadkine
Mw. M.G.W. Schraevesande	Universiteit Utrecht
Ir J.M. Schrijnen	Provincie Zuid-Holland
Mw. drs S.J. Stuiveling	Algemene Rekenkamer
W.A.J. Vanstiphout	Crimson
Ir H.J.P.M. van Velzen	Hogeschool Rotterdam / De Nijl Architecten
C.E. van Vlodrop	Forum SV
Drs H. Vuijsje	Publicist
Prof. dr H.H. van der Wusten	Universiteit van Amsterdam

ENKELE GEGEVENS OVER HET FORUM VOOR STEDELIJKE VERNIEUWING

De stichting Forum voor Stedelijke vernieuwing – opgericht in 1983 – stelt zich ten doel een bijdrage te leveren aan het inzicht in de specifieke positie en de sterke en zwakke punten van de stad. In samenhang daarmee wil het Forum de ontwikkeling stimuleren van een stedelijk vernieuwingsbeleid, dat is gericht op de bestrijding van sociale en materiële verpaupering en op een (re)vitalisering van de initiërende en stimulerende functies die de steden op velerlei gebied voor uiteenlopende betrokkenen (kunnen) vervullen. Dit betekent dat het Forum, naast de stedelijke fysieke omgeving, ook de stedelijke economische structuur, het sociaal-culturele klimaat in de steden en de organisatie van het bestuur van de steden tot zijn aandachtsgebied rekent.

Het Forum is opgericht ten behoeve van alle organisaties en personen die bij de stedelijke vernieuwing zijn betrokken. Derhalve behoren niet alleen overheidsorganisaties, politici en ambtenaren, maar ook (vertegenwoordigers van) private organisaties, publicisten, wetenschappers en ‘stedelingen’ tot de doelgroep van het Forum.

In algemene zin probeert het Forum zijn doelstelling te realiseren door te functioneren als platform voor de tot zijn doelgroep behorende organisaties en personen. Het Forum organiseert daartoe allereerst zogenaamde Breed Beraden. Tijdens de Breed Beraden wordt door een per beraad wisselend gezelschap van personen, die betrokken zijn bij de stedelijke vernieuwing, gesproken over ontwikkelingen, problemen en strategieën die van belang zijn voor de revitalisering van de steden.

Thema's Breed Beraden:

- economische revitalisering van de steden
- sociale en culturele revitalisering van de steden
- stedelijke vernieuwing en bestuurlijk-financiële verhoudingen
- stedelijk beheer
- stedelijke vernieuwing en informele economie
- stedelijke vernieuwing en openbare orde en veiligheid
- investeren in de stad
- public-private partnership
- flexibilisering van de geldstromen in de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en de randstad
- stedelijke vernieuwing en stadsvernieuwing in de jaren negentig
- publiek-private samenwerking bij de ontwikkeling van stedelijke vernieuwingsprojecten in middelgrote steden
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- naar een actief, integraal beheer van de naoorlogse wijken
- stedelijke vernieuwing en het bestuur in grootstedelijke gebieden
- stedelijke vernieuwing en de bestrijding van sociale en materiële verpaupering
- stedelijke vernieuwing in de periode 1990 – 1994
- stedelijke vernieuwing en architectuur
- stedelijke vernieuwing en milieubeheer
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van woningen in de sociale marktsector
- de relatie tussen gemeenten en woningcorporaties op lokaal niveau
- gerichte intensivering van ruimtelijke investeringen: mogelijkheden en beperkingen
- stedelijke vernieuwingsprojecten: hoe verder?
- de communicatie van de stedelijke vernieuwing
- financiële verhouding tussen de centrale overheid en de stedelijke overheden
- de toekomst van de knooppunten
- ‘Belstato’
- stedelijke vernieuwing en projectontwikkeling
- stedelijke vernieuwing en de multiculturele stad
- beweeglijke burgers en stedelijke vernieuwing
- Europese eenwording, veranderende verzorgingsstaten en de stedelijke en bestuurlijke inrichting in Nederland

- stedelijke vernieuwing en openbaar vervoer
- het beeld van de VINEX-locaties
- de consequenties van het nieuwe beleid inzake perifere en grootschalige detailhandelsvestigingen voor de binnensteden
- stedelijke vernieuwing en de ontwikkeling van vraag en aanbod op het gebied van de volkshuisvesting
- stedelijke vernieuwing en het nieuwe Grote Stedenbeleid
- de herontwikkeling van vroeg-naoorlogse wijken
- de ontwikkeling van de IJ-oever
- stedelijke vernieuwing, vergrijzing en modernisering van de ouderenzorg
- stedelijke vernieuwing en de vernieuwing van het bestuur
- Zuidvleugel van de Randstad
- investeren in de bereikbaarheid van de steden
- herijking Belstato: de stedelijke vernieuwings- en beheeropgave in perspectief
- stedelijke vernieuwing en publiek-private samenwerking: voortschrijdende inzichten?
- stedelijke vernieuwing, materiële armoede en sociaal isolement
- stedelijke vernieuwing en Nederland 2030
- stedelijke vernieuwing en de 24-uurs economie
- stad zonder horizon
- investeren in stedelijke gebieden
- aan het werk met het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing
- TNLI: kansen en bedreigingen voor de vernieuwing van onze steden
- de educatieve stad
- ruimtelijke ontwikkeling en stedelijke vernieuwing
- sociaal investeren in steden
- de toekomstige ordening in de woonsector
- stedelijke vernieuwing en grondbeleid
- Het Nationaal Verkeers- en Vervoersplan en Stedelijke Vernieuwing
- stedelijke vernieuwing en ICT
- de stad in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening
- Utrecht West in perspectief
- stedelijke vernieuwing en het MKB
- betekenis en kansen van het plan Amsterdam-Zuidas
- stedelijke vernieuwing en veiligheid
- wonen
- ruimte voor mobiliteit
- ontwikkelingsperspectieven Almere
- stedelijke vernieuwing, ruimtelijke ordening en water
- Rotterdam en stedelijke vernieuwing

Thema's studiedagen en symposia:

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- stadsvernieuwingsrapportage
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- de financiering van de volkshuisvesting in de jaren negentig
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- internationalisering en stedelijke cultuur

Publicaties:

- stadsvernieuwing opnieuw bezien
- public-private partnership
- investeren in stedelijke vernieuwing
- volkshuisvesting gewogen
- financiële prikkels voor actieve steden
- de stad in de samenleving: ontbinding en vernieuwing
- opstellenbundel over stedelijke ontwikkelingen
- internationalisering en stedelijke cultuur

De activiteiten van het Forum worden mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van vele bij de stedelijke vernieuwing betrokken partijen (rijk, provincies, steden, bouwondernemingen, projectontwikkelingsmaatschappijen, institutionele beleggers, onderzoeksinstituten etc.).

BESTUUR

DAGELIJKS BESTUUR:

Ir P.O. Vermeulen	Voorzitter Raad van Bestuur Bank Nederlandse Gemeenten	voorzitter
Ing. J.Th. Blok	Directievoorzitter ERA Bouw	penningmeester
Dr J.J.M. Hemel	Directeur Academie van Bouwkunst Rotterdam	lid
Prof.dr L.A. de Klerk	Hoogleraar Planologie Universiteit van Amsterdam	lid
Drs D.A. Regenboog	Directeur LATEI	lid
Mw drs A.C. van der Veen	Sociaal-geograaf Bureau Middelkoop	secretaris
Dr H.C. van der Wouden	Sectordirecteur Ruimtelijk Planbureau	lid
Drs A.Th. van Delden	Plv. DG Wonen Ministerie van VROM	adviseur

ALGEMEEN BESTUUR:

Drs H.H. Apotheker	Gemeente Steenwijkerland
Prof. drs A.L.L.M. Asselbergs	Rijksdienst voor de Monumentenzorg
Drs A.A.M. Aussems	Stichting Trudo
J.B.M.V. Benraad	Stadswonen Rotterdam
E. Bindels	West 8 urban design & landscape architecture
Mw A.M.W. Bodewes	Anke Bodewes Makelaardij
Drs ir C.A.M. de Boo	NS Vastgoed
Prof.dr R.W. Boomkens	Rijksuniversiteit Groningen
Mw mr A.H. Brouwer-Korf	Gemeente Utrecht
Ir M.A.E. Calon	Provincie Groningen
Dr P.F.G. Depla	Gemeente Nijmegen
Prof.dr W. Derksen	Ruimtelijk Planbureau
Ir J.D. Doets	ING Real Estate
A.Th. Duivesteijn	Tweede Kamer der Staten-Generaal
Prof. dr G.B.M. Engbersen	Erasmus Universiteit Rotterdam
W. Etty	Andersson Elffers Felix
Drs ing. J. Fokkema	Neprom
Mw ir I. Frankenmolen	Kraaijvanger Urbis
P. van der Gugten	Proper-Stok Groep
Dr M.A. Hajer	Universiteit van Amsterdam
A.J. Hilhorst	Gemeente Den Haag
P. Hilhorst	De Volkskrant
Mw M. Horselenberg-Koomen	Gemeente Doetinchem
Mw prof. ir F.M.J. Houben	Mecanoo Architecten Delft / TU Delft
Ing. J.A.J.M. van den Hoven	Heijmans
Prof. dr A.M.J. Kreukels	Universiteit Utrecht
Drs M.G. Kromwijk	WoonbronMaasoevers
Mr E.E.van der Laan	Kennedy Van der Laan Advocaten
Mr W.D. van Leeuwen	Aedes Vereniging van Woningcorporaties
Prof. dr P.A.H. van Lieshout	VPRO
Ir W.G. Meyer	Rotimex
Dr S.J. Noorda	Universiteit van Amsterdam
Mr P.G.A. Noordanus	Boer & Croon Process Managers

Ir J.A.P. van Oosten
Drs J.W. Oosterwijk
Mr R.J.J.M. Pans
Drs M.G.T. Pastors
B.C. Pluimer
Ir A.V.M. Pouw
Mw A.M.J. Rijckenberg
Prof. dr U. Rosenthal
Ir P.S.M. Ruigrok
Drs A.J.M. Schakenbos
Prof. dr P. Schnabel
Drs D.B. Stadig
Mevr. ir Ria J. Steenaart
Drs F.H. van der Veen
Mw A. van Vliet-Kuiper
Ir C.J. Vriesman
Ir H.S. Yap
Mr F. de Zeeuw
J.H. Zwart

Koninklijke BAM Groep
Ministerie van Economische Zaken
Vereniging van Nederlandse Gemeenten
Gemeente Rotterdam
PWS Rotterdam
Ymere
VROM-raad
COT / Rijksuniversiteit Leiden
AM Wonen
Twijjnstra Gudde
Sociaal en Cultureel Planbureau
Gemeente Amsterdam
Steenart Interimmanagement & Coaching
VROM-raad
Gemeente Amersfoort
Staatsbosbeheer
Yap Advies & Planning
Bouwfonds Ontwikkeling
Timpaan